

Nemis tili darslarida olmosh so'z turkumini o'rgatish usullari

**Bozorboyeva Gulshan Tohir qizi, UrDU xorijiy filologiya fakulteti talabasi
(Ilmiy rahbar D.A.Jumaniyazova)**

Annotatsiya: Ushbu maqolada nemis tilida soʻz turkumi va ularni nemis tili darslarida oʻrgatish usullari haqida fikr-mulohazalar yuritiladi. Shuningdek, metodik tavsiyalar taqdim qilinadi.

Kalit soʻzlar: soʻz turkumi, olmosh, belgili, belgisiz, grammatik birlik, kategoriya.

XXI asrda xorijiy tillarni oʻrganishga boʻlgan talab ortib borayotgani til oʻrgatish metodikasini yanada takomillashtirishni taqozo etmoqda. Xususan, nemis tili soʻnggi yillarda Oʻzbekiston taʼlim muassasalarida ham keng oʻrganilmoqda. Nemis tilining grammatik tizimida olmoshlar (das Pronomen) muhim oʻrin egallaydi. Tilshunoslikda olmoshlar soʻzlar oʻrnini bosuvchi birliklar sifatida qaraladi va ular grammatik jihatdan turli vazifalarni bajaradi.

Mazkur maqolada nemis tili darslarida olmosh soʻz turkumini oʻrgatish usullari, oʻquvchilarning bu boʻyicha duch keladigan qiyinchiliklari va ularni yengish yoʻllari ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilinadi. Maqola xorijiy til sifatida nemis tilini oʻqitishdagi dolzarb masalalardan biri — grammatik birliklarni, xususan, olmoshlarni mukammal oʻzlashtirishga qaratilgan samarali metodlarni koʻrsatishni maqsad qiladi.

1. Olmoshlar nazariyasi (nemis tilida)

Nemis tilida olmoshlar mustaqil soʻz turkumi boʻlib, ot, sifat, son soʻzlar oʻrnida ishlatiladi va ularga xos morfologik va sintaktik xususiyatlarga ega. Olmoshlar gapda toʻldiruvchi, aniqlovchi, ergashlovchi va boshqalar vazifasida kelishi mumkin. Bu ularni nafaqat yodlash, balki amalda toʻgʻri qoʻllashni ham muhim qiladi.

Nemis tilida quyidagi asosiy olmosh turlari mavjud:

Shaxs olmoshlari (Personalpronomen): ich (men), du (sen), er/sie/es (u), wir (biz), ihr (sizlar), sie (ular), Sie (Siz - hurmat shakli) Bu turdagi olmoshlar koʻpincha feʼl

bilan birga qo'llanib, shaxs va sonlarga ko'ra fe'l shaklini belgilaydi. Shuningdek, ular gapda to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita to'ldiruvchi sifatida ham ishtirok etadi: "Ich sehe dich" – "Men seni ko'ryapman".

Ko'rsatish olmoshlari (Demonstrativpronomen): dieser (bu), jener (o'sha), derjenige (ana shu), derselbe (xuddi o'sha) Ko'rsatish olmoshlari predmetga e'tiborni jalb qilish yoki uni boshqa predmetlardan ajratish uchun xizmat qiladi.

So'roq olmoshlari (Interrogativpronomen): wer (kim), was (nima), welcher (qaysi), was für ein (qanday) Bu olmoshlar ko'proq savol gaplarda ishlatiladi. Ularga javob bo'lishi mumkin bo'lgan ot yoki kishilar haqida ma'lumot olinadi.

Belgili-beligsiz olmoshlar (Bestimmte/Unbestimmte Pronomen): etwas (nimadir), nichts (hech narsa), jemand (kimdir), niemand (hech kim)

Bu olmoshlar aniq belgilanmagan shaxs yoki predmetlarga ishora qiladi. Ular muloqotda noaniqlikni ifodalashda yordam beradi.

Egalik olmoshlari (Possessivpronomen): mein (mening), dein (sening), sein (uning), unser (bizning), euer (sizlarning), ihr/Ihr (ularning/Sizning) Ular kimga tegishli ekanligini bildiradi. Har bir shaxs uchun egalik olmoshlari mavjud va ular ot bilan birga jins, kelishik va sonlarga ko'ra turlanadi: mein Vater, meine Mutter, mein Buch va h.k.

O'zlik olmoshlari (Reflexivpronomen): mich, dich, sich, uns, euch, sich Ular subyekt va obyekt bir shaxs bo'lganda ishlatiladi. Masalan: "Ich wasche mich" – "Men o'zimni yuyapman".

O'zaro olmoshlar (Reziproke Pronomen): einander (bir-birini) Ular o'zaro harakatni bildiradi. Masalan: "Sie lieben einander" – "Ular bir-birini sevadi".

Har bir turdagi olmoshlar nemis tilining otga oid kategoriyalari – jins, kelishik va sonlarga mos ravishda o'zgaradi. Bu esa o'rganishda qiyinchilik tug'diradi. Boshqa tomondan, olmoshlar ko'pincha gap tuzilmasida muhim vazifa bajaradi, bu esa ular grammatikani o'rgatishda asosiy bo'limlardan biri ekanini ko'rsatadi.

2. Nemis tili darslarida olmoshlarni o'rgatishdagi muammolar

O'zbekistonlik o'quvchilar uchun olmoshlarning jins va kelishiklarga qarab o'zgarishi murakkab bo'lib tuyuladi. Masalan, "sie" olmoshi uch xil ma'noda keladi: u (ayol), ular, siz (hurmat shakli). Bu ko'p ma'nolilik o'quvchilarda chalkashlik tug'diradi. Shuningdek, egalik olmoshlari ham gapda o'zgaradi: "mein Vater" (mening

otam), "meine Mutter" (mening onam) kabi jinsga va kelishikka qarab turlanishi oson emas.

Shuningdek, o‘zbek tilidagi olmoshlar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri qiyoslash har doim ham mumkin emas. Bu esa o‘rgatishda ona tilidan noto‘g‘ri ta’sirlar kelib chiqishiga olib keladi. Masalan, "siz" va "ular" olmoshlari nemis tilida ko‘plab shakllarga ega: "Sie", "sie", "ihr" – bu esa grammatik nuqtai nazardan farqlashni qiyinlashtiradi.

Ko‘pchilik o‘quvchilar egalik olmoshlarida jinsiy muvofiqlikni unutadi yoki olmoshni kerakli joyda emas, balki avtomatik tarzda ishlatishga urinishadi. Shuningdek, so‘roq olmoshlar o‘rnida noto‘g‘ri sinonim ishlatish, ularning turlanishiga e’tibor bermaslik holatlari ham ko‘p uchraydi.

3. Dars metodikasi: Olmoshlarni o‘rgatish usullari

Nemis tili darslarida olmoshlarni muvaffaqiyatli o‘rgatish uchun quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

Kommunikativ metod: Bu metodda talabalar real muloqotga asoslangan mashqlar orqali olmoshlarni o‘rganadilar. Masalan, savol-javob shaklidagi juftlik ishlari: “Wie heißt dein Vater?”, “Was machst du mit ihm?”, va hokazo.

Grammatik-tarjimaviy metod: An’anaviy metod bo‘lib, bunda grammatik qoidalar alohida tushuntiriladi, misollar tahlil qilinadi va tarjima orqali mustahkamlab boriladi. Olmoshlar uchun maxsus jadval va sxemalardan foydalaniladi.

Interaktiv metodlar: O‘yinli topshiriqlar, rolli mashqlar, juftlik va guruh bilan ishlash. Masalan, o‘quvchilarga karta beriladi: "Ich bin Max. Wer bist du?" – boshqa o‘quvchi rolli javob qaytaradi.

Multimedia yondashuvi: Audio-video materiallar orqali olmoshlarning real nutqda qanday ishlatilishini ko‘rsatish. Masalan, “DW Deutsch lernen” platformasidagi videolar, YouTube’dagi til o‘rganish kanallari.

Dars rejasi namunasi:

Mavzu: Possessivpronomen – Egalik olmoshlari

Maqsad: Talabalar egalik olmoshlarini jins va kelishikka qarab to‘g‘ri qo‘llay olishsin

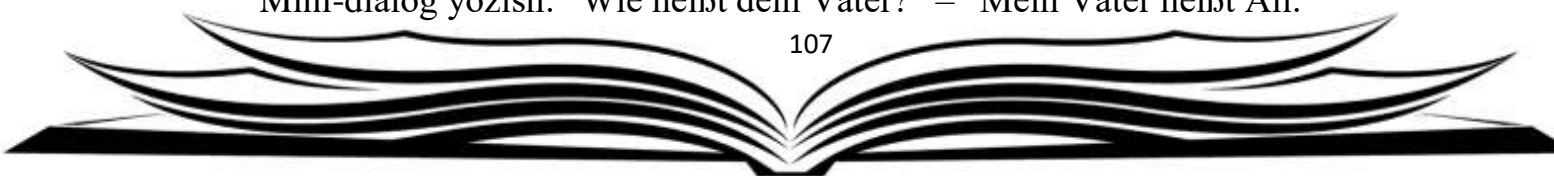
Metodlar: Juftlikda ishlash, multimedia, interfaol doska

Vazifalar:

Jadvalni to‘ldirish: mein, dein, sein, ihr, unser, euer, ihr, Ihr

Rasm asosida gap tuzish: “Das ist mein Haus. Das ist dein Auto.”

Mini-dialog yozish: “Wie heißt dein Vater?” – “Mein Vater heißt Ali.”

O‘yin: "Mein oder dein?" o‘quvchilar predmet rasmini ko‘rsatib, egalik bildiruvchi gap tuzadilar.

4. Amaliy tavsiyalar va kuzatuvlar

Dars davomida ko‘proq ko‘rgazmali materiallar qo‘llash, har bir olmosh turini alohida jadval orqali ko‘rsatish va individual yondashuv orqali o‘quvchilarning e‘tiborini jalb qilish mumkin. Shuningdek, har bir olmosh bo‘yicha maxsus mashq daftarlari tuzish ham muhim.

Talabalar ishtirokida olib borilgan kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, olmoshlarni amaliy qo‘llashda muloqotli mashg‘ulotlar, ya‘ni roliklar ko‘rish va uni tahlil qilish, o‘zaro suhbatlar tuzish juda samarali bo‘ladi. Ular o‘rgangan bilimni kontekstda qo‘llashni o‘rganadilar.

Shuningdek, olmoshlar mavzusi testlar, diktantlar, matn tuzish va og‘zaki nutq baholash orqali muntazam tekshirib borilishi kerak. Har bir bo‘limda talabaning grammatik xatosini aniqlash va tuzatish yo‘llari maxsus ko‘rsatmalar bilan berilishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Helbig, G., Buscha, J. (2001). Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Langenscheidt.
2. Duden. (2020). Die Grammatik. Bibliographisches Institut.
3. Ziyayeva, M. (2022). Xorijiy til o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi.
4. Rahmonov, B. (2019). Nemis tili grammatikasi. Samarqand: SamDU nashriyoti.
5. Schubert-Verlag (2020). Übungen zur deutschen Grammatik. Leipzig.
6. Online manbalar: www.dw.com, www.schubert-verlag.de, www.goethe.de

Research Science and
Innovation House

